O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA TA’LIM TIZIMI BOSHQARUVINING MOLIYAVIY SAMARADORLIGI

Temirov Muhammad Maxmud o‘g‘li,
A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti bo‘lim boshlig‘i
E-mail: mukhammad.t.m@gmail.com
Tel: +99897-316-65-51
https://doi.org/10.5281/zenodo.17790413

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida 2018–2025-yillar davomida ta’lim tizimini boshqarishda moliyaviy resurslar taqsimotining rolini aniqlash, ta’limga ajratilgan budjet mablag‘larining tarkibi va o‘sish dinamikasini baholash hamda ushbu resurslardan foydalanishning boshqaruv samaradorligini tahlil qilishga qaratilgan.Tadqiqot Musgrave funksiyalari, Vagner qonuni, endogen o‘sish nazariyasi va inson kapitali yondashuvlari asosida olib borilgan bo‘lib, ta’lim xarajatlarining iqtisodiy o‘sishga qo‘shayotgan hissasi tizimli ravishda yoritiladi. Empirik ma’lumotlar davlat budjeti va ijtimoiy soha xarajatlarining izchil o‘sib borayotganini, ta’lim xarajatlarining esa umumiy budjetda ustuvor o‘rin egallayotganini ko‘rsatadi. Tahlil natijalari ta’limni moliyalashtirish davlatning inson kapitaliga asoslangan rivojlanish strategiyasida muhim omil ekanini tasdiqlaydi. Xulosa sifatida ta’lim xarajatlarining natijadorlikka yo‘naltirilgan boshqaruv tizimiga o‘tishi, moliyalashtirish samaradorligini baholash hamda raqamli va innovatsion ta’lim infratuzilmasini rivojlantirish bo‘yicha takliflar beriladi.*

Kalit so‘zlar: *ijtimoiy sohani moliyalashtirish, ta’lim xarajatlari, ta’limni boshqarish, inson kapitali, fiskal siyosat, iqtisodiy o‘sish.*

Финансовая эффективность управления системой образования в Республике Узбекистан

Темиров Мухаммад Махмуд углы,
начальник отдела Национального института педагогического мастерства имени А. Авлони.
E-mail: mukhammad.t.m@gmail.com

Аннотация: *В данной статье анализируется роль распределения финансовых ресурсов в управлении системой образования Республики Узбекистан в 2018–2025 годах, проводится оценка структуры и динамики роста бюджетных ассигнований в сфере образования, а также исследуется управленческая эффективность использования этих ресурсов. Исследование опирается на функции Мюсгрейва, закон Вагнера, теории эндогенного экономического роста и подходы, основанные на развитии человеческого капитала, что позволяет системно раскрыть вклад расходов на образование в экономический рост. Эмпирические данные показывают устойчивый рост государственных расходов и расходов на социальную сферу, при этом затраты на образование занимают прио-*

ритетное место в структуре государственного бюджета. Полученные результаты подтверждают, что финансирование образования является ключевым фактором стратегии развития, основанной на человеческом капитале.В качестве заключения предлагаются рекомендации по переходу к системе управления, ориентированной на результативность образовательных расходов, по совершенствованию оценки эффективности финансирования, а также по развитию цифровой и инновационной инфраструктуры образования.

Ключевые слова: *финансирование социальной сферы, расходы на образование, управление системой образования, человеческий капитал, фискальная политика, экономический рост.*

Financial efficiency of education system management in the Republic of Uzbekistan

Temirov Muhammad Mahmud ugli,
Head of Department at the A. Avloni National Institute of Pedagogical Skills
E-mail: mukhammad.t.m@gmail.com

Abstract: *This article examines the role of financial resource allocation in managing the education system of the Republic of Uzbekistan during 2018–2025, assesses the structure and growth dynamics of budgetary funds allocated to education, and analyzes the managerial efficiency of utilizing these resources. The study is grounded in Musgrave's functions, Wagner's Law, endogenous growth theory, and human capital approaches, providing a systematic explanation of the contribution of education expenditures to economic growth. Empirical evidence demonstrates a consistent increase in state budget and social sector expenditures, with education spending occupying a priority position within the overall budget. The findings confirm that financing education constitutes a key factor in the country's human-capital-based development strategy. The paper concludes with recommendations aimed at transitioning to a results-oriented management system of education expenditures, improving the assessment of financing efficiency, and advancing the development of digital and innovative educational infrastructure.*

Keywords: *social sector financing, education expenses, educational management, human capital, fiscal policy, economic growth.*

O‘zbekiston Respublikasi ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyoti sari barqaror rivojlanib borar ekan, davlat budjeti iqtisodiy siyosatning markaziy instrumentlaridan biri sifatida alohida o‘rin tutadi. Budjet siyosatining eng muhim yo‘nalishlaridan biri ijtimoiy sohalarga, xususan ta’lim tizimiga yo‘naltirilgan mablag‘larning hajmi va samaradorligidir. Ta’lim sohasi inson kapitalini shakllantiruvchi, mehnat unumdorligini oshiruvchi hamda iqtisodiy o‘sishning uzoq muddatli barqaror manbai sifatida strategik ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, davlatning ta’limga yo‘naltirgan har bir so‘mi jamiyatning iqtisodiy salohiyati, innovatsion rivojlanish ko‘rsatkichlari va xalqaro raqobatbardoshligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Aynan shu nuqtai nazardan, har yili davlat budjeti tarkibida ta’lim xarajatlarining ulushi mamlakatning rivojlanish darajasi, ustuvor yo‘nalishlari hamda inson kapitaliga berilayotgan e’tibor miqyosini belgilab beradi. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli iqtisodiy islohotlar, yangi o‘quv dasturlarining joriy etilishi, maktabgacha ta’lim qamrovining kengayishi, oliy ta’lim muassasalariga qabul kvotalarining oshishi ta’lim sohasiga ajratilayotgan mablag‘larning sezilarli o‘sishiga olib keldi. Ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, o‘qituvchilarning malakasini oshirish, raqamlashtirish jarayonlarini kengaytirish va infratuzilmani yaxshilash kabi ustuvor vazifalar budjet xarajatlarida o‘z aksini topmoqda.

Mazkur maqolada 2018–2025-yillar (2025-yilning 1-choragi) davomida ijtimoiy soha, xususan ta’lim sohasiga yo‘naltirilgan davlat budjeti xarajatlarining o‘zgarish dina-

mikasi batafsil tahlil qilinadi. Tahlilda budjet xarajatlarining yillik o'sish sur'atlari, YaIM-dagi ulushi, xarajat tuzilmasidagi o'zgarishlar, maktabgacha, umumiy o'rta, o'rta maxsus va oliy ta'lim bosqichlari bo'yicha moliyalashtirish yo'nalishlari qiyosiy ko'rinishda ko'rib chiqiladi. Shuningdek, pandemiya yillaridagi qo'shimcha xarajatlar, 2021–2024-yillardagi ta'lim tizimini transformatsiya qilish dasturlarining budjetga yuklamasi va 2025-yilda kutilayotgan tendensiyalar ham tahlil etiladi.

Tahlil natijalari ta'limni moliyalashtirishdagi o'sish sur'atlari, mavjud muammolar, ustuvor yo'nalishlar hamda istiqboldagi islohotlar uchun zarur bo'lgan moliyaviy asoslarni aniqlash imkonini beradi. Bundan tashqari, ta'lim sohasiga yo'naltirilayotgan mablag'larning samaradorligini baholash, ularning ijtimoiy-iqtisodiy natijalarga ta'sirini aniqlash va kelgusi yillarda moliyalashtirish siyosatini takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish uchun muhim ilmiy-amaliy asos yaratiladi.

Davlat budjeti xarajatlarining mohiyati va zaruriyati

Davlat budjeti xarajatlari – hukumatning jamoat ehtiyojlarini qondirish, ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni bajarish va bozor nosozliklarini tuzatish uchun amalga oshiradigan pul sarflari majmui bo'lib, ular ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy himoya, mudofaa, infratuzilma va davlat boshqaruvi xarajatlarini qamrab oladi. DBX-ning markaziy mohiyati – jamoat tovarlari va tashqi samara (externalities) mavjud bo'lgan sohalarda xususiy sektor yetarli darajada ta'minlay olmaydigan xizmatlarni samarali hajmda taqdim etishdir. Bundan tashqari, DBX ijtimoiy tengsizliklarni yumshatish, imkoniyatlar tengligini ta'minlash va inson kapitalini rivojlantirish orqali uzoq muddatli farovonlikni yaratadi. Raqobatga asoslangan bozor sharoitida ham ayrim tarmoqlarda tabiiy monopoliyalar, axborot nosozliklari va muvofiqlashtirish muammolari mavjudligi sababli davlat xarajatlari zaruriy bo'lib qoladi [1].

Nazariy asoslar va ilmiy yondashuvlar

Musgrave uch funksiyasi. Davlat moliyasining klassik paradigmasi DBXga uchta funksiyani yuklaydi: resurslarni taqsimlash (allocative), daromadlarni qayta taqsimlash (distributive) va makroiqtisodiy barqarorlashtirish (stabilization). Ta'lim va sog'liqni saqlash kabi sohalar birinchi funksiyaning, ijtimoiy transferlar ikkinchisining, siklga qarshi siyosat uchinchisining amaliy ko'rinishidir [2].

Vagner qonuni va fiskal bosqichlar. Iqtisodiyot o'sgan sari davlat xarajatlari YAIMga nisbatan ko'proq ulush egallashga moyil bo'ladi (Vagner qonuni), buning sababi urbanizatsiya, sanoatlashtirish, demografik o'zgarishlar va siyosiy talablarning kengayishidir. Empirik tadqiqotlar ko'plab davlatlarda ushbu aloqa mavjudligini ko'rsatgan, biroq institutlar sifati va fiskal qoidalar bu tendensiyani kuchaytirishi yoki cheklashi mumkin.

Keynsiy yondashuv. Bozor talabining yetishmasligi sharoitida davlat xarajatlari multiplikativ ta'sir orqali yalpi talabni oshiradi, bandlik va ishlab chiqarishni tiklaydi. Zamonaviy empirik ishlar ham ayniqsa past foiz stavkalari va bo'sh quvvatlar davrida fiskal multiplikatorlarning yuqoriroq bo'lishini ko'rsatadi.

Endogen o'sish va inson kapitali. Ta'lim, ilm-fan va innovatsiyaga yo'naltirilgan DBX texnologik taraqqiyot va mehnat unumdorligini oshirish orqali uzoq muddatli o'sishni tezlashtiradi. Inson kapitaliga sarmoya (ta'lim, malaka oshirish) yuqori ijtimoiy rentabellik beradi va daromadlar tafovutini kamaytiradi. Ta'lim sifatidagi yaxshilanishlar (learning outcomes) bilan o'sish o'rtasida barqaror ijobiy bog'liqlik aniqlangan [3][4].

Iqtisodiy o'sish va barqarorlikdagi ahamiyati

Stabilizatsiya va avtomatik stabilizatorlar. Progressiv soliqlar, ishsizlik nafaqalari va

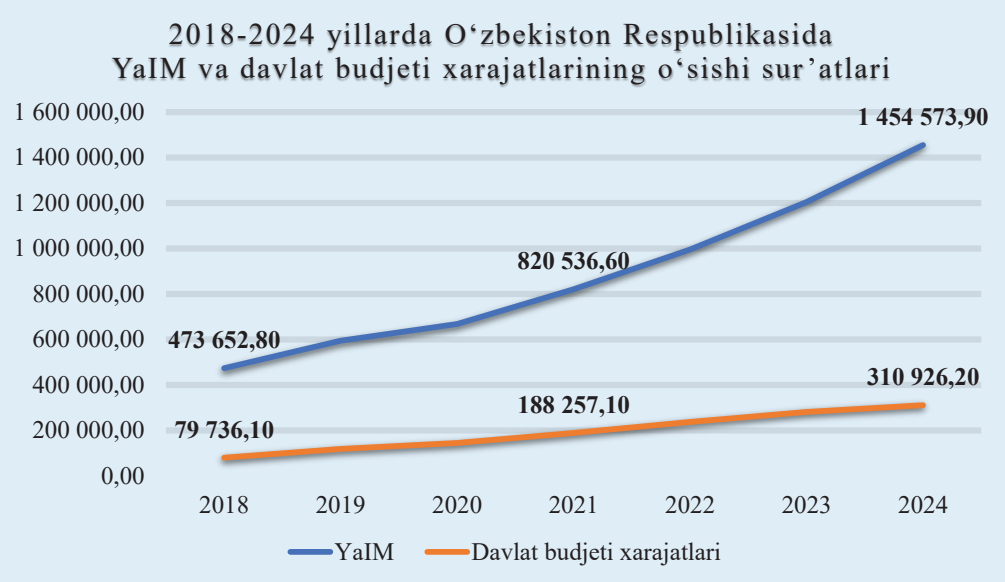
ijtimoiy transfertlar kabi avtomatik stabilizatorlar yalpi talab tebranishlarini yumshatadi; inqiroz davrida ijtimoiy xarajatlarning “pol” vazifasini bajarishi kambag‘allikning keskin oshishini to‘xtatadi. Diskretsion (faol) fiskal kengaytirishlar infratuzilma va ta’limga yo‘naltirilganda multiplikator odatda yuqoriroq bo‘ladi [5].

Sarf tarkibi va o‘sish sifati. Kapital xarajatlar (yo‘llar, elektr tarmoqlari, raqamli infratuzilma) xususiy investitsiyalarni “safarbar” etadi va logistika xarajatlarini kamaytiradi; bu yo‘nalishdagi DBX o‘sishning barqaror manbai sifatida qayd etilgan. O‘qituvchi sifatini oshirish, erta bolalik ta’limi va STEM yo‘nalishlariga sarf qilingan mablag‘lar uzoq muddatli daromad rentabelligi eng yuqori “investitsiya” sifatida baholangan. Sog‘liqni saqlash xarajatlari ishlab chiqarishdagi yo‘qotishlarni kamaytirib, mehnat unumdorligini oshiradi [6].

Makrobarqarorlik va fiskal qoidalar. Barqaror o‘sish uchun DBXning darajasi nafaqat samarali, balki **moliyaviy barqaror** bo‘lishi lozim; qarz dinamikasi, foiz-o‘sish tafovuti (r–g) va birlamchi balansning yo‘nalishi muhim. Sifatli fiskal qoidalar (defitsit, qarz, xarajat yoki daromad qoidalari) pro-siklikni kamaytirishi va ishonchlilikni oshirishi mumkin. “Oltin qoida”ga ko‘ra, qarz bilan faqat investitsion xarajatlarni moliyalashtirish maqsadga muvofiq, joriy xarajatlar esa barqaror daromadlar bilan qoplanishi kerak [7].

Xavf va noaniqliklar. Yomon dizaynga ega subsidiya va preferensiyalar “rent izlash”, budjet fragmentatsiyasi va “tarqoq” dasturlar orqali resurslarni sochib yuborishi, shuningdek inflyatsion bosim va tashqi nomutanosibliklarni kuchaytirishi mumkin, shu bois xarajatlarni inventarizatsiya qilish va subsidiya islohotlari muhim [8].

Davlat budjeti iqtisodiyotni tartibga soluvchi eng muhim fiskal vositalardan biridir. U mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasini aks ettiradi va YaIM (yalpi ichki mahsulot) hajmidagi ulushi orqali iqtisodiy siyosatning yo‘nalishlarini belgilab beradi [9]. 2018–2024-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasida YaIM va davlat budjeti xarajatlarining o‘sish dinamikasi 1-rasmda ifodalangan.



1-rasm. O‘zbekiston Respublikasining 2018–2024-yillarda YaIM va davlat budjeti xarajatlarining o‘sish dinamikasi.[1]

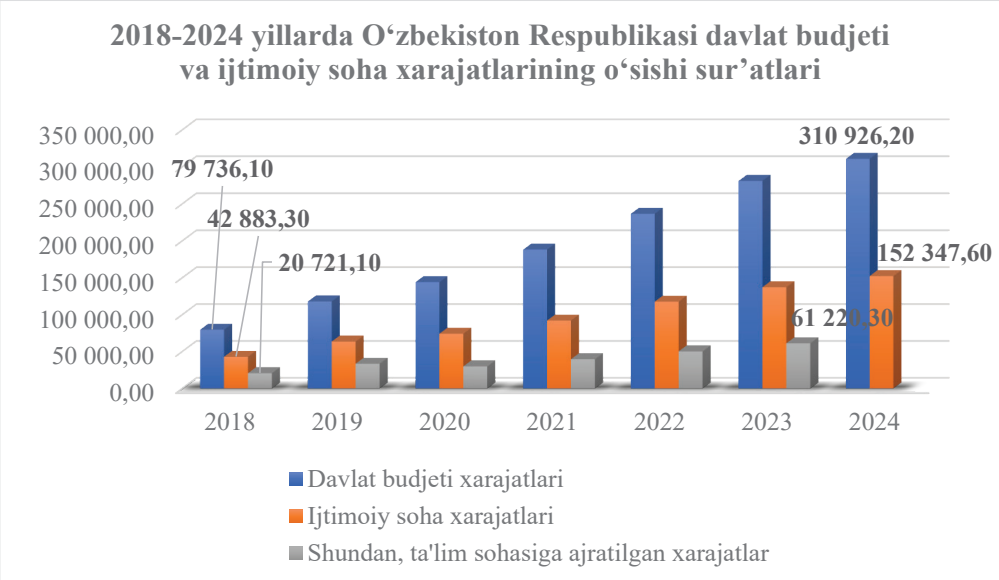
[1] O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining rasmiy websayti https://stat.uz/uz/ ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Mazkur jadval asosida tuzilgan **gistogramma** shuni ko‘rsatadiki, 2018–2024-yillar davomida ham YaIM, ham davlat budjeti xarajatlari hajmi izchil o‘sib borgan. 2018-yilda 473,6 trillion so‘mni tashkil etgan YaIM 2024-yilga kelib 1 454,5 trillion so‘mga yetgan, ya’ni **6 yil davomida 3 baravardan ko‘p** o‘sish kuzatilgan. Shu davrda davlat budjeti xarajatlari 79,7 trillion so‘mdan 310,9 trillion so‘mga yetib, **3,9 baravar** oshgan [10].

1. O‘sishning barqaror sur’ati. 2018–2024-yillar oralig‘ida har yili o‘rtacha 17–20 foiz atrofida o‘sish qayd etilgan. Ayniqsa 2020–2022-yillar oralig‘ida davlat xarajatlari o‘sish sur’ati YaIM o‘sish sur’atidan yuqori bo‘lgan. Bu pandemiya sharoitida davlatning qo‘shimcha ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash dasturlarini moliyalashtirish bilan izohlanadi. Mazkur o‘sish iqtisodiy faollikning tushib ketishini yumshatish, bandlikni saqlab qolish va eng zaif qatlamlarga moliyaviy yordam ko‘rsatishda muhim funktsiyani bajargan.

2. YaIMdagi davlat xarajatlari ulushi. 2018-yilda davlat xarajatlari YaIMning **16,8%** ini tashkil etgan bo‘lsa, 2024-yilga kelib bu ko‘rsatkich **21,3%** ga yetgan. Bu davlatning iqtisodiyotdagi faol rolini kuchaytirayotganini anglatadi. Xususan, ta’lim tizimidagi keng ko‘lamli modernizatsiya dasturlarining kengayishi, o‘qituvchilar maoshining bir necha bosqichda oshirilishi, maktablar va maktabgacha ta’lim muassasalari qurilishi, oliy ta’lim qamrovining kengayishi davlat xarajatlarining YaIMga nisbatan ulushining o‘sishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. Bu, o‘z navbatida, davlatning iqtisodiyotda yanada faol va strategik ishtirokchi sifatida namoyon bo‘layotganini tasdiqlaydi.

3. Ta’lim sohasiga yo‘naltirilgan mablag‘larning o‘sishi. Davlat budjeti xarajatlari tarkibida ta’lim sohasining ulushi 2018-yildagi 26 foiz atrofidan 2023-yilda 35 foizga yaqinlashgan. Bu o‘sish mamlakatda inson kapitalini rivojlantirish, raqamli ta’lim tizimlarini kengaytirish va o‘qituvchilarni qayta tayyorlash dasturlarini keng miqyosda amalga oshirish bilan bog‘liq. Ushbu o‘sish maktablar va kollejlar infratuzilmasini yangilash, qamrovni oshirish, o‘qituvchilar



2-rasm. O‘zbekiston Respublikasi davlat budjeti tarkibida ijtimoiy soha va ta’lim xarajatlarining ulushi.[2]

[2] O‘zbekiton Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

maoshini sezilarli oshirish va pedagoglar malakasini oshirish dasturlarini kengaytirish va oliy ta’lim muassasalari soni va qabul kvotalarining oshishi bilan izohlanadi.

Gistogramma tahliliga ko‘ra, 2018–2024-yillar davomida O‘zbekiston Respublikasining davlat budjeti va ijtimoiy soha xarajatlari izchil o‘sish tendensiyasini namoyon etgan. Davlat budjeti xarajatlari 79,7 trillion so‘mdan 310,9 trillion so‘mga yetib, qariyb to‘rt baravar oshgan bo‘lsa, ijtimoiy soha xarajatlari ham shunga mos ravishda 42,8 trillion so‘mdan 152,3 trillion so‘mga o‘sdi. Ta’lim sohasiga ajratilgan mablag‘lar esa 20,7 trillion so‘mdan 61,2 trillion so‘mga yetib, inson kapitaliga investitsiyalar hajmining ortganini ko‘rsatmoqda. Ushbu o‘sish mamlakat iqtisodiy siyosatida ijtimoiy yo‘nalish va barqaror rivojlanishga qaratilgan fiskal islohotlar samarasi sifatida baholanadi [11]. Bu jarayon quyidagi omillar bilan izohlanadi:

1. Islohotlarning jadallashuvi. 2017–2021-yillarda qabul qilingan “Harakatlar strategiyasi”, shuningdek 2022–2026-yillar uchun “Yangi O‘zbekiston Taraqqiyot strategiyasi”da ta’lim tizimining modernizatsiyasi ustuvor yo‘nalish sifatida belgilandi. Shu bois, maktablar, kollejlar, oliy ta’lim muassasalari infratuzilmasini yaxshilash, o‘qituvchilar malakasini oshirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish uchun qo‘shimcha mablag‘lar ajratildi [12].

2. Ijtimoiy barqarorlik va inson kapitaliga sarmoya. Ta’lim xarajatlarining ko‘payishi mamlakatning inson kapitaliga investitsiya sifatida qaralmoqda. Inson kapitali nazariyasiga ko‘ra, ta’limga sarflangan mablag‘lar uzoq muddatda iqtisodiy o‘sish va mehnat unumdorligini oshirish orqali davlat budjetiga qaytadi.

3. Davlat budjetining daromad bazasining kengayishi. So‘nggi yillarda soliq tizimidagi islohotlar, xususan qo‘shilgan qiymat solig‘i va daromad soliqlari bo‘yicha tushumlarning o‘sishi ta’lim sohasiga ko‘proq mablag‘ yo‘naltirish imkonini berdi.

4. Pandemiya davrining ta’siri. 2020-yilda pandemiya sababli ayrim qisqa muddatli pasayish kuzatilgan bo‘lsa-da, 2021-yildan boshlab ta’lim xarajatlari yana keskin o‘sdi. Bu onlayn ta’limni joriy etish, kompyuter va internet infratuzilmasini yangilash xarajatlari bilan bog‘liq.

Tahliliy jihatdan qaraganda, ta’lim xarajatlari umumiy ijtimoiy xarajatlardagi ulushi o‘rtacha **35–40%** atrofida shakllangan. Bu esa O‘zbekistonning ijtimoiy yo‘naltirilgan budjet siyosatini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, ta’lim xarajatlarining o‘sish sur’ati 2023-yilda 22% ni tashkil etgan, bu 2022-yildagi 17% o‘sishdan yuqori natija hisoblanadi.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston Respublikasi davlat budjeti xarajatlarida ta’lim sohasi ustuvor yo‘nalish sifatida shakllangan. 2018–2025-yillar oralig‘ida ta’lim uchun ajratilgan mablag‘lar hajmi barqaror o‘sib, umumiy ijtimoiy xarajatlarning uchdan bir qismini tashkil etmoqda. Bu o‘sish mamlakatning inson kapitaliga asoslangan iqtisodiy modelga o‘tish siyosatini amalda ro‘yobga chiqarmoqda.

Kelgusida ta’lim sohasidagi budjet mablag‘larini samarali taqsimlash, natijadorlikka yo‘naltirilgan moliyalashtirish tizimini rivojlantirish va ta’lim sifati ko‘rsatkichlarini moliyaviy ko‘rsatkichlar bilan integratsiyalash zarur. Xususan, raqamli ta’lim tizimlari, o‘qituvchilarni uzluksiz kasbiy rivojlantirish va ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlash yo‘nalishlariga alohida e’tibor qaratilishi lozim. Shunday qilib, ta’lim xarajatlarining ko‘payishi nafaqat budjet siyosatining ijtimoiy yo‘nalishini mustahkamlaydi, balki iqtisodiy barqarorlik, innovatsion rivojlanish va xalqaro raqobatbardoshlikka erishishda ham hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayev. A. Davlat moliyasi: nazariya va amaliyot. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti, 2019. 120-150 bet.
2. Musgrave, R. A. The Theory of Public Finance. 1959. 1018-1029 bet.
3. Romer, P. M. Endogenous Technological Change. JPE. 1990. 8-10 bet.
4. Becker, G. S. (1964). Human Capital. 21-22 bet.
5. Blanchard, O., & Leigh, D. Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers. AER. 2013. 17-18.
6. Samuelson, P. A. The Pure Theory of Public Expenditure. Review of Economics and Statistics. 1954. 387-389 bet.
7. International Monetary Fund. Fiscal Policy and Long-Term Growth. 2015.
8. Stiglitz, J. E. Markets, Market Failures, and Development. AER Papers & Proceedings. 1989. 197-203 bet.
9. Ahmedov. B. va Tursunov. T. Iqtisodiyotni boshqarishda davlat budjeti roli. Toshkent: Iqtisodiyot universiteti nashriyoti, 2021. 45-78 bet.
10. O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi – https://lex.uz.
11. O'zbekiston Respublikasi davlat budjeti ijrosi bo'yicha yillik va choraklik hisobotlar. Moliya vazirligi rasmiy hisobotlari - https://www.imv.uz/
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" PF–60-sonli Farmoni.